

<https://doi.org/10.25143/socr.13.2019.1.030-041>

Naida noziegumi Latvijā: kriminālatbildība un piemērotie sodi

Dr. iur. Ēriks Treļš

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
eriks.trels@gmail.com

Kopsavilkums

2019. gada 5. martā Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību (*The European Commission against Racism and Intolerance*, ECRI) publicēja Piekto ziņojumu par Latviju. Tajā, atsaucoties uz Tiesībsarga biroja un nevalstisko organizāciju sniegto informāciju, norādīts, ka naida kurināšanas upuri bieži vien neinformē policiju par notikušo, jo viņiem nav pārliecības par tiesībaizsardzības iestāžu vēlmi vai spēju efektīvi izmeklēt šos notikumus, tādēļ tiek rekomendēts Valsts policijai izveidot speciālu struktūrvienību darbam ar mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām. Iepriekšējā ziņojumā, kas tika publicēts 2012. gada 21. februārī, ECRI norādīja, ka par šāda veida noziegumiem piespriestie sodi (ar dažiem izņēmumiem, kad tika piemēroti sodi, kas saistīti ar brīvības atņemšanu) Latvijā ir pārāk saudzīgi.

Rakstā tiek skaidrots, kā šajā jomā mainījusies situācija pēc ECRI Ceturtā ziņojuma publicēšanas.

Atslēgvārdi: naida noziegumi; naida runa; nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā vai sociālā naida izraisīšana.

Ievads

Naida noziegumu izplatīšanās un cīņa ar tiem nezaudē savu aktualitāti kā Latvijas Republikā, tā arī citur pasaulē. Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas (*The Committee on the Elimination of Racial Discrimination*, CERD) 2018. gada 30. augustā publicētajos noslēguma secinājumos par ANO Konvencijas par visu veidu rasu diskriminācijas izskaušanu [1] izpildi Latvijas Republikas teritorijā tika atzīmēti Latvijas sasniegumi cīņā ar naida noziegumiem (angļu val. *hate crime*) [8]. Atzinīgi novērtējot paveikto, tika arī norādīts, ka komitejai uztraukumu rada neliels reģistrēto naida noziegumu skaits. Šis jautājums ir aktuāls arī reģionālā līmenī. Pie līdzīgiem

secinājumiem savā 2019. gada 5. marta ziņojumā nonāca Eiropas Komisija pret rasismu un neiecietību [10]. Atsaucoties uz Tiesībsarga biroja un nevalstisko organizāciju sniegto informāciju, ECRI Piektajā ziņojumā par Latviju norāda, ka naida kurināšanas upuri bieži vien neinformē policiju par notikumu, jo viņiem nav pārlicības par tiesībaizsardzības iestāžu vēlmi vai spēju efektīvi izmeklēt šos notikumus, kā arī ECRI rekomendē Valsts policijai izveidot speciālu struktūrvienību darbam ar mazāk aizsargātajām sabiedrības grupām.

Latvijas Republikas Tiesībsarga biroja 2016. gada pētījumā “Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijas Republikā” norādīts, ka gadījumā, kad nepieciešams identificēt, vai konkrētais noziedzīgais nodarījums ir “naida noziegums” Latvijas normatīvā regulējuma izpratnē, “nepieciešams konstatēt divus kritērijus: (a) noziedzīgā nodarījuma sastāvs ir iekļauts Krimināllikumā; (b) noziedzīgā nodarījumā ir konstatējams naida motīvs pret konkrētu aizsargājamo sabiedrības grupu” [25, 9]. Vienlaikus pētījumā minēts, ka “Krimināllikuma normās ir noteikta atbildība par naida noziegumu, naida runas un diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanas gadījumiem, paredzot kriminālatbildību par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants), diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu (Krimināllikuma 149.¹ pants), kā arī sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants)” [25, 5].

Valsts policijas 2017. gadā izstrādātajās “Vadlīnijās “naida noziegumu” identifikācijai un izmeklēšanai” ir teikts, ka parasti jēdzienu “naida noziegums” saprot kā noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 71. pantā (Genocīds), 71.¹ pantā (Aicinājums uz genocīdu), 78. pantā (Nacionāla, etniska un rasu naida izraisīšana), 149.¹ pantā (Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana), 150. pantā (Sociālā naida un nesaticības izraisīšana), un jebkuru citu noziedzīgu nodarījumu, kurš izdarīts rasistisku, nacionālu, etnisku vai reliģisku motīvu dēļ (Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkts) [31, 3].

Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2018. gadā publicētajā tiesu prakses apkopojumā “Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu. 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs” jēdziens “naida noziegums” tiek attiecināts uz nosaukumā minētajiem pantiem. Apkopojuma autori norāda, ka aplūkotajā periodā “stājies spēkā viens spriedums, kurā skatīts jautājums par reliģiska naida motīvu kā atbildību pastiprinošu apstākli, tāpēc apkopojumā iekļauts apskats par Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 14. punkta piemērošanu (rasistisks motīvs kā atbildību pastiprinošs apstāklis). Apkopojumā apskatāmajā periodā Tiesu informācijas sistēmā (TIS) nav konstatēti spēkā stājušies spriedumi par noziedzīgiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma 71.¹ pantā (Aicinājums uz genocīdu) un 149.¹ pantā (Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana), tāpēc apkopojumā nav iekļauts šo pantu plašāks apskats” [3, 4].

Jāpiebilst, ka “klasiskā” Austrumeiropas izpratnē jēdziens “naida noziegums” biežāk tiek attiecināts uz nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā vai sociālā naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. un 150. pants), tādēļ šajā pētījumā uzmanība pievērsta minētajos pantos paredzētajai atbildībai un piemērotajiem sodiem par tajos paredzētajām darbībām.

Darba mērķis –, analizējot par naida noziegumiem piemērotos sodus, konstatēt iespējamus problēmjautājumus un piedāvāt to risinājumus.

Materiāls un metodes – temata analīze tiek veikta, izmantojot vispārīgās pētniecības metodes, piemēram, salīdzināšanu un apkopojumu, cēloņsakarību atklāšanu, analīzi un sintēzi, statistisko analīzi un iegūtās informācijas matemātisko apkopošanu, kā arī tiesību normu interpretācijas metodes.

Naida nozieguma un naida runas jēdziens un izpratne

Pirmo reizi jēdziens “naida noziegumi” (*hate crime*) izmantots 1985. gadā, kad Džons Konjērs (*John Conyers*), Barbara Keneli (*Barbara Kennelly*) un Mario Bjadžī (*Mario Biaggi*) publicēja grāmatu “Hate Crime Statistics Act” [13]. Mūsdienās Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas jeb EDSO (*Organization for Security and Co-operation in Europe*, OSCE) Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*, ODIHR) piedāvā šādu “naida nozieguma” definīciju:

- jebkurš noziedzīgs nodarījums, tostarp noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta “b” daļā;
- grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi [12, 11].

Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes vadošais pētnieks Jānis Baumanis norāda, ka “naidis ir cilvēka jūtu izpausmes veids, kas ir vērsti pret noteikto objektu (personu, personu grupu, procesu, parādību), kuram raksturīgs ļaunums, nelabvēlība un kas ir noturīgs, ar lielu intensitāti un destruktivitāti” [7, 15]. Jēdziens “naidis” tiek skaidrots arī kā “intensīvā nepatika” [32, 112]. Latviešu literārās valodas vārdnīcā vārdam “naidis” sniegti vairāki skaidrojumi: “(1) dziļas un noturīgas jūtas, kam ir raksturīga nelabvēlīga, nosodoša, arī kaujinieciska attieksme (parasti pret cilvēkiem, parādībām sabiedrībā); (2) ķildas, nesaskaņas, arī nesaticība” [23, 316–317].

Krimināllikuma komentāros “naidis tiek raksturots kā jūtas, kurām raksturīgs ļaunums, intensīva nepatika, naidīgums, nelabvēlība (pret kādu), savukārt neiecietība tiek definēta kā nepamatoti negatīva attieksme pret cilvēkiem, viņu dzīvesveidu, uzskatiem, jūtām, paražām” [19, 45].

Iepriekšējā Krimināllikuma komentāru redakcijā tika skaidroti jēdzieni “nacionāls”, “etniskis” un “rase”:

“Nacionāls – tāds, kas attiecas uz nāciju, tautību, tautu, tām raksturīgo sabiedrisko un politisko dzīvi, interesēm; etniskis – saistīts ar izcelsmi, piederību pie kādas tautas (etnosa), saistīts ar kādu tautu (etnosu); rase – vēsturiski izveidojusies liela cilvēku kopība, kam ir kopēja izcelšanās un kopīgas raksturīgas iedzimtas ārējās fiziskās pazīmes, piemēram, ādas, acu, matu krāsa, galvas forma, augums u. c.” [20, 44].

Arī “Latviešu literārās valodas vārdnīcā” rodami šie jēdzieni. Vārds “nacionāls” ir “saistīts ar nāciju, tautu, tām raksturīgs” [23, 312]. Savukārt vārdam “nacionalitāte”

ir vairāki skaidrojumi: “(1) tautība, tauta; (2) piederība pie kādas nācijas” [23, 311]. Vārds “etnisks” ir “saistīts ar piederību pie kādas tautas; saistīts ar kādu tautu” [22, 514]. Vārds “rase” tiek skaidrots kā “vēsturiski izveidojusies areāla cilvēku grupa, kurai ir kopēja izcelšanās un noteiktās teritoriālās robežās variējošas kopīgas iedzimtas morfoloģiskās un fiziskās pazīmes (piemēram, ādas, acu un matu krāsa, galvas forma)” [24, 539].

Jāpiebilst, ka

“katrā valstī pastāv arī sava, bieži vien atšķirīga, jēdzienu izpratne. Piemēram, jēdziena “nacionalitāte” (angļu val. *nationality*) vai “nacionālā izcelsme” izpratne Austrumeiropā un Rietumeiropā joprojām atšķiras. Ja Rietumeiropā ar personas “nacionalitāti” vai “nacionālo izcelsmi” saprot tās valstisku piederību un pat pilsonību (angļu val. *nationals of the State, or citizens of a State*), tad Austrumeiropā (arī Latvijā) ar šo terminu apzīmē piederību konkrētai tautībai neatkarīgi no pilsonības” [30, 16].

Par cietušo no “naida nozieguma” var būt kā viena, tā arī vairākas personas vai personu grupa, kas ir apvienota ar kādu no šeit minētajām pazīmēm. Pārkāpējs ar nodomu (latīņu val. *animus injuriandi*) izvēlas šīs personas, balstoties uz kādu no minētām pazīmēm. Līdz ar to tikai motīvs – naidis vai aizspriedumi – atšķir “naida noziegumus” no citiem noziedzīgu nodarījumu veidiem [12, 16–17].

Profesors Uldis Krastiņš pilnīgi pamatoti uzskata, ka motīvs un mērķis ietekmē nodoma rašanos, tā virzību uz mērķi un nodoma īstenošanos [18, 108–109]. Motīvs tiek definēts kā iekšējais pamudinājums, dziņa un tieksme, kas virza vainīgā gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. “Latviešu literārās valodas vārdnīcā” tiek piedāvāts šāds skaidrojums vārdam “motīvs”: “tas, kas rosina, pamudina (uz kādu darbību, rīcību); tas, kas izraisa (kādu darbību, rīcību)” [23, 272]. Savukārt mērķis ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt. Arī “Latviešu literārās valodas vārdnīcā” atrodam līdzīgu skaidrojumu: “tas, ko vēlas, cenšas īstenot, sasniegt; arī nolūks” [23, 165]. Profesors Uldis Krastiņš apgalvo, ka Krimināllikumā bieži vien noziedzīga nodarījuma sastāvs konstruēts tādā veidā, ka panta dispozīcijā nav īpaši norādīts uz motīvu vai mērķi kā obligātu nodarījuma sastāva subjektīvās puses pazīmi, taču, lai konstatētu attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāvu, motīvs un mērķis ir obligāti jāpierāda [18, 108–109].

Minot “naida noziegumu” izdarīšanas motivāciju kā vienu no šo noziegumu īpatnībām, eksperts “naida noziegumu” jomā no Lielbritānijas Pols Iganskijs (*Paul Iganski*) norāda arī uz otru “naida noziegumu” atšķirību no pārējiem kriminālnoziegumiem, t. i., – sekām, ko tie rada [15, 3].

“Naida noziegumi” tiek izdarīti ar nolūku iebiedēt gan konkrēto upuri, gan visu kopienu, kurai tas pieder. Tādējādi notikušā kaitīgās sekas attiecas ne tikai uz konkrēta noziedzīgā nodarījuma upuri, bet arī uz attiecībām starp dažādām kopienām, pie kurām pieder uzbrucējs un upuris. Notikušā sekas ir daudz dziļākas par fizisku nodarījumu vai finansiāliem zaudējumiem, jo tās ietekmē sabiedrību, izraisot bailes, naidu un aizspriedumus [26, 10]. Kā rāda prakse, “naida noziegumi” atstāj nopietnas sekas gan uz upuri, gan uz kopienu, kurai cietušais pieder, gan arī uz plašāku sabiedrību [9].

Jau iepriekšējos pētījumos tika secināts, ka “naida noziegumi” var izpausties fiziska aizskāruma (vardarbības) veidā, verbāla aizskāruma veidā (mutvārdos un rakstveidā) un citā naida izpausmes veidā, piemēram, tīši iznīcinot un bojājot mantu – izsitot logus, pārdurot automašīnas riepas u. tml. [30, 29–68]. Atšķirībā no fiziskā aizskāruma (vardarbības), verbālais aizskārums (tas var būt izdarīts gan mutvārdos, gan rakstveidā) var aizskart daudz plašāku personu loku. Verbālais aizskārums bieži vien, īpaši angļu valodā rakstītos pētījumos, tiek saukts par “naida runu” (*hate speech*).

Eiropas Padomes Ministru komitejas (*Council of Europe Committee of Ministers*) 1997. gada 30. oktobra Rekomendācijā Nr. (97) 20 sniegts šāds jēdziena “naida runa” skaidrojums: “naida runa” pārklāj visas izteiksmes formas, kas izplata, mudina, veicina vai attaisno rasistisku naidu, ksenofobiju, antisemitismu vai citas naida formas, kas balstītas uz neiecietību, iekļaujot neiecietību, kas nāk no agresīva nacionālisma, etnocentrisma, diskriminācijas un naida pret minoritātēm, migrantiem un ārvalstu izcelsmes cilvēkiem [27]. No minētā izriet, ka “naida runa” ir “naida noziegumu” paveids.

Rīgas Stradiņa universitātes asociētais profesors un viens no autoritātēm kibernetiķu jautājumos Uldis Ķinis uzskata, ka “(1) naida runa – rasu naida kurināšana, homofobijas, genocīda, kara noziegumu, terorisma propaganda; (2) bērnu pornogrāfija, narkotiku izplatīšana, cilvēktirdzniecība” [17, 38] ir tā saucamie satura noziegumi (angļu val. *content crimes*), kas izpaužas nelikumīgas informācijas izplatīšanā, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu. Papildus minētajam viņš, atsaucoties uz Annas Vēberes (*Anna Weber*) pētījumu, norāda, ka naida runu var iedalīt šādi: “(1) kūdīšana uz rasu naidu; (2) kūdīšana uz naidu reliģisku apsvērumu dēļ; (3) naida runas izpausmes kā nacionālisms un etnocentrisms; (4) homofobija – naida runa, kas vērsta pret homoseksuāļiem” [17, 47]. Minētais ļauj secināt, ka naida runai ir dažādas izpausmes un to var iedalīt vairākos veidos.

Normatīvā regulējuma piemērošanas problēmjautājumi

Jēdzieni “naida noziegumi” un “naida runa” Latvijā nav normatīvi nostiprināti. Kā jau bija minēts šā raksta ievadā, “klasiskā” Austrumeiropas izpratnē jēdziens “naida noziegums” biežāk tiek attiecināts uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida izraisīšanu.

Krimināllikuma 78. pantā (Nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšana) noteikts:

“(1) Par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. (2) Par tādu pašu darbību, ja to izdarījusi personu grupa vai valsts amatpersona, vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks vai ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. (3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai ja to izdarījusi organizēta grupa, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz desmit gadiem un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.” [2]

Latvijā 2014. gada 25. septembrī Krimināllikumā tika veikti grozījumi, kas pilnveidoja normatīvo regulējumu saistībā ar “naida noziegumiem”, Krimināllikuma 150. pantā paredzot atbildību par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu.

Spēkā esošajā redakcijā Krimināllikuma 150. pantā noteikts:

“(1) Par darbību, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. (2) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmējiesabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu. (3) Par šā panta pirmajā daļā paredzēto darbību, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem, vai par šā panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi organizēta grupa, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.” [2]

Latvijas Cilvēktiesību centra uzdevumā piedalījos tiesnešu, prokuroru, advokātu un policijas darbinieku aptaujās, kas tika rīkotas projektā “Cīnoties ar naida noziegumiem. Labo prakšu identificēšana krimināllikumu piemērošanas un notiesāšanas nosacījumiem attiecībā uz naida motivētiem noziegumiem Eiropas Savienībā”. Projekta laikā iegūtā informācija, secinājumi un priekšlikumi tika publicēti brošūrā “Naida noziegumi: prakse un problēmas”. Šajā pētījumā tika identificēti vairāki problēmjautājumi, kas saistīti ar “naida noziegumiem” un Latvijas normatīvā regulējuma piemērošanu [16, 58–64].

Projekta laikā tika secināts, ka Latvijas Republikas teritorijā naida noziegumi galvenokārt izpaužas naida runas veidā, ievietojot aizvainojošus komentārus un publikācijas internetā, t. i., izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, lai veiktu darbības, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu. Papildus minētajam tika konstatēts, ka “lietās par naida izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, tiesas piemēroja sodus, kas nav saistīti ar reālu brīvības atņemšanu, bet paredz brīvības atņemšanu nosacīti, ar pārbaudes laiku. Pēdējo gadu laikā novērojama tendence, ka prokuratūra noslēdz ar apsūdzēto personu vienošanos par tai piemērojamo sodu, kas, neapšaubāmi, atvieglo tiesas darbu” [16, 61]. Tomēr

“lielākā daļa aptaujāto tiesnešu, prokuroru, zvērināto advokātu un Valsts policijas darbinieku pozitīvi vērtē tiesas piemērotos sodus. Viņi uzskata, ka spēkā esošais normatīvais regulējums ir pietiekami efektīvs, nodrošinot, ka naida noziegumu izdarītāji tiek notiesāti par viņu veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem” [16, 61].

Jāpiebilst, ka līdz 2014. gada 28. oktobrim Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā bija reglamentēts, ka darbība, kas apzināti vērsta uz nacionālā, etniskā vai rasu naida vai nesaticības izraisīšanu, ja tā izdarīta, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, bija uzskatāma par sevišķi smagu noziegumu, un tika paredzēta brīvības atņemšana uz

laiku līdz desmit gadiem. Pašreiz spēkā esošajā redakcijā minētā darbība tiek uzskatīta par smagu noziegumu, tāpēc paredzēta brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem.

Latvijas Cilvēktiesību centra veiktajā pētījumā vairāki aptaujātie norādīja uz problēmu, kas saistīta ar to, ka

“spēkā esošais normatīvais regulējums paredz dažādus sodus par nacionālā, etniskā, rasu un reliģiskā naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants) un par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants). Atšķirās arī šo noziedzīgu nodarījumu institucionālā piekritība. Krimināllikuma 78. pants ir ietverts IX nodaļā (Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds), kas ir Drošības policijas (no 2019. gada 1. janvāra – Valsts drošības dienesta) piekritībā. Savukārt Krimināllikuma 150. pants ir ietverts XIV nodaļā (Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām), kas ir Valsts policijas kompetencē. Aptaujātie piedāvāja vairākus risinājumus. Pēc viņu domām, būtu lietderīgi veikt grozījumus Krimināllikumā un paredzētās soda sankcijas par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu (Krimināllikuma 150. pants) pielīdzināt sankcijām, kas paredzētas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu (Krimināllikuma 78. pants). Otrs risinājums būtu apvienot abus pantus vienā, iekļaujot jaunizveidoto pantu Krimināllikuma X nodaļā (Noziegumi pret valsti) vai kādā citā nodaļā pēc likumdevēja ieskatiem.” [16, 63].

Minētās problēmas jau iepriekš biju identificējis un piedāvājis tām iespējamus risinājumus savos rakstos “Teksta juridiskās ekspertīzes īpašības lietās par naida izraisīšanu” [29, 53] un “Kriminālatbildība par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu” [28, 16–17], kas tika publicēti Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskajā juridisko zinātnisko rakstu žurnālā “Socrates”.

Attīstības dinamika un perspektīvas

Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati liecina, ka pēdējo piecu gadu laikā (no 2014. gada 1. janvāra līdz 2019. gada 1. janvārim) pēc Krimināllikuma 78. panta tika uzsākti 32 kriminālprocesi (2014. gadā – astoņi, 2015. gadā – desmit, 2016. gadā – seši, 2017. gadā – viens, 2018. gadā – septiņi) un pēc Krimināllikuma 150. panta – astoņi kriminālprocesi (2015. gadā – viens, 2016. gadā – pieci, 2017. gadā – divi) [21].

Salīdzinājumam – citos Krimināllikuma pantos, kuros paredzētā darbība bieži vien izpaužas aicinājumu formā, minētajā laikposmā uzsākto kriminālprocesa skaits bija krietni mazāks. Piemēram, pēc Krimināllikuma 74.¹ panta (Genocīda, nozieguma pret cilvēci, nozieguma pret mieru un kara nozieguma attaisnošana) tika uzsākti trīs kriminālprocesi (2014. gadā – viens, 2018. gadā – divi) un pēc Krimināllikuma 77. panta (Aicinājums uz agresīvu karu) tika uzsākti divi kriminālprocesi (2014. gadā – viens, 2018. gadā – viens). Līdz 2018. gada 23. maijam, kad Krimināllikums tika papildināts ar jaunu (IX¹) nodaļu (Noziegumi, kas saistīti ar terorismu), 88.² pants (Aicinājums uz terorismu un terorisma draudi) praksē tika lietots sešas reizes (2011. gadā – vienu, 2012. gadā – vienu, 2014. gadā – divas, 2015. gadā – vienu, 2016. gadā – vienu). Savukārt jaunais Krimināllikuma pants – 79.⁶ pants (Terorisma attaisnošana, aicinājums uz

terorismu un terorisma draudi) – no 2018. gada 23. maija līdz 2019. gada 1. janvārim praksē lietots netika. Papildus jānorāda, ka nekad netika piemērots praksē Krimināllikuma 71.¹ pants (Aicinājums uz genocīdu), Krimināllikuma 81. pants (Pret Latvijas Republiku vērstšs aicinājums) – redakcijā, kas stājās spēkā 2016. gada 11. maijā, – un Krimināllikuma 149.¹ pants (Diskriminācijas aizlieguma pārkāpšana).

Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojumā “Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu. 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs” analizēti 42 Latvijas tiesu nolēmumi, to skaitā 39 nolēmumi (25 krimināllietās) par Krimināllikuma 78. pantu un divi spriedumi par Krimināllikuma 150. pantu [3, 4]. Tiesa norāda, ka minētajā laikposmā pēc Krimināllikuma 74.¹ panta taisīts viens spriedums. Šajā lietā tiesa apstiprināja pirmstiesas procesā slēgtu vienošanos [4]. No lietas materiāliem izriet, ka 39 gadus vecā persona A. K. ievietojusi komentāru interneta portālā, kurā paustais attaisno Latvijas iedzīvotāju deportācijas. Tas bija viens no vairākiem personas A. K. apsūdzībā inkriminētajiem internetā paustajiem komentāriem. Pārējie personas A. K. komentāri tika kvalificēti pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas. Tiesa personai A. K. noteica brīvības atņemšanas sodu uz trim mēnešiem. Soda izpildes veids noteikts nosacīts ar pārbaudes laiku uz septiņiem mēnešiem. Pārbaudes laiks noteikts vienāds ar galīgo soda laiku – septiņi mēneši –, ko veidoja, daļēji saskaitot sodus pēc Krimināllikuma 74.¹ panta un pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas.

Analizējot tiesu praksi lietās pēc Krimināllikuma 78. panta, savā rakstā “Kriminālatbildība par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu” jau secināju, ka naidīgu izteikumu izplatīšanas galvenā vieta ir internets [28, 10]. Arī tiesu prakses apkopojumā norādīts, ka no 25 aplūkotajām krimināllietām 24 bijušas par personu saukšanu pie kriminālatbildības pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas par darbībām, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu vai reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu [3, 36]. Apkopojumā ietvertajos nolēmumos izteikumi bijuši ievietoti šādās interneta vietnēs: *www.rus.delfi.lv* – septiņi, *www.facebook.com* – četri, *www.ves.lv* – četri, *www.apollo.lv* – četri, *www.delfi.lv* – trīs, *www.tvnet.lv* – divi, *www.ehorigi.lv* – viens, *www.draugiem.lv* – viens, *www.youtube.com* – viens [3, 36]. Apkopojumā atzīmēts, ka komentāri, kas skatīti vienas krimināllietas ietvaros, varēja būt ievietoti vairākās interneta vietnēs. Komentāri tika veikti attiecībā uz dažādām etniskām un reliģiskām grupām: ebrejiem – desmit, latviešiem – astoņi, krievi – trīs, romiem – viens, musulmaņiem – viens, melnādainajiem – viens [3, 34].

Apkopojuma aptvertajā periodā par noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 78. panta otrajā daļā, par vainīgām atzītas 23 personas, to skaitā viena sieviete un 22 vīrieši [3, 37–38]. Analizējot tiesu praksi lietās pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas, var konstatēt, ka pantā paredzēto noziedzīgo nodarījumu izdara statistiski vidēji 41 gadu vecs vīrietis, un tas ir pretrunā ar sabiedrībā pastāvošajiem uzskatiem, ka biežāk šāda veida noziegumus izdara pusaudži. Analizējot piemērotos sodus, konstatējams, ka biežāk šis vīrietis ir nosacīti sodīts ar brīvības atņemšanu vidēji uz deviņiem mēnešiem un 20 dienām, ar pārbaudes laiku vidēji uz 10 mēnešiem un trim dienām [3, 39–40].

Apkopojumā minēti tikai trīs “reālie sodi” lietās pēc Krimināllikuma 78. panta otrās daļas: brīvības atņemšanas laiks – četri mēneši (galīgais sods noteikts septiņi mēneši, daļēji pievienojot neizciesto sodu pēc cita sprieduma) un piespiedu darbs (100 stundu vienā gadījumā un 140 – otrā) [3, 40].

Tiesu prakses apkopojumā “Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu. 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs” ir norādīts, ka šajā periodā pēc Krimināllikuma 150. panta spēkā stājušies spriedumi divās lietās. Abās lietās personas atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 150. panta trešajā daļā (darbība saistīta ar vardarbību un draudiem) [3, 43]. 2017. gada 15. februārī Tukuma rajona tiesa atzina, ka persona M. B. (24 gadus vecs vīrietis) veica darbības, ka vērstas uz naida un nesaticības izraisīšanu pret personām viņu sociālās piederības dēļ, ievietojot komentārus savā profilā sociālajā tīklā *www.facebook.com* [6]. Personas M. B. publicētie izteikumi satur draudus un aicinājumu uz vardarbību pret imigrantiem. Persona M. B. par Krimināllikuma 150. panta trešajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu tika sodīta ar piespiedu darbu uz 160 stundām.

Savukārt 2018. gada 10. janvārī Talsu rajona tiesa atzina, ka persona I. R. (34 gadus vecs vīrietis) veica darbības, kas vērstas uz naida un nesaticības izraisīšanu pret personām viņu seksuālās orientācijas dēļ, ievietojot komentāru savā profilā sociālajā tīklā *www.facebook.com* [5]. Personas I. R. publicētie izteikumi pauda atbalstu fiziskai vardarbībai pret homoseksuāliem cilvēkiem. Notiesātais I. R. no soda atbrīvots saskaņā ar Krimināllikuma 58. panta pirmo daļu (No kriminālatbildības var atbrīvot personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, kuram gan ir šajā likumā paredzētā nodarījuma pazīmes, bet ar kuru nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu) un 59. panta trešo daļu (Tiesa personu var atbrīvot no soda arī šā likuma 58. pantā paredzētajos gadījumos) [2].

Pārbaudot ANO Rasu diskriminācijas izskaušanas komitejas publicēto informāciju par nelielo Latvijā reģistrēto naida noziegumu skaitu [8], secinu, ka minētā informācija ir statistiski pamatota. Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati liecina, ka no 2009. gada 1. janvāra līdz 2014. gada 1. janvārim pēc Krimināllikuma 78. panta tika uzsākti 62 kriminālprocesi (2009. gadā – seši, 2010. gadā – septiņi, 2011. gadā – 12, 2012. gadā – 17, 2013. gadā – 20), kas ir par 30 kriminālprocešiem vairāk nekā analogiskā laikposmā no 2014. gada 1. janvāra līdz 2019. gada 1. janvārim [21].

Novērojot reģistrēto naida noziegumu pozitīvo dinamiku, tomēr jāatturas no prognozēm, ka arī turpmāk situācija būtiski mainīsies. Gluži otrādi – starptautiskā situācija kopumā un iekšpolitiskā situācijā Eiropas Savienības valstīs liecina, ka naida noziegumi un to apkarošana nezaudēs savu aktualitāti kā visā Eiropas Savienībā, tā arī katrā tās valstī atsevišķi.

Secinājumi

1. Jēdzieni “naida noziegums” un “naida runa” Latvijas Republikas teritorijā nav normatīvi nostiprināti. Tas nozīmē, ka minēto jēdzienu izmantošana Latvijas tiesībsardzības iestāžu praksē ir iespējama tiktāl, ciktāl to pieļauj Krimināllikuma robežas, jo pie kriminālatbildības Latvijas Republikas teritorijā saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga Krimināllikumā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, ar atrunu, ka šim noziedzīgam nodarījumam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.
2. Latvijas Republikas teritorijā naida noziegumi galvenokārt izpaužas naida runas veidā, ievietojot aizvainojošus komentārus un publikācijas internetā, t. i., izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, lai veiktu darbības, kas vērstas uz nacionālā, etniskā, rasu, reliģiskā vai sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu.
3. Personas tiesību un pamatbrīvību izmantošanai vai realizēšanai jābalstās uz vienlīdzības pamatiem. Tādēļ būtu lietderīgi veikt grozījumus Krimināllikumā un noteikt vienādus sodus par darbībām, kas paredzētas Krimināllikuma 78. pantā (Nacionāla, etniska un rasu naida izraisīšana) un Krimināllikuma 150. pantā (Sociālā naida un nesaticības izraisīšana). Diskusijas vērts ir arī jautājums par šo pantu iekļaušanu vienā Krimināllikuma nodaļā.
4. Jākonstatē, ka 2012. gadā Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību Ceturtajā ziņojumā par Latviju izdarītais secinājums, ka par naida noziegumiem piesprieštie sodi Latvijā ir pārāk saudzīgi [11], nav zaudējis aktualitāti arī mūsdienās, jo situācija šajā jomā nav mainījusies.

Hate Crime in Latvia: Criminal Liability and Punishment

Abstract

The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) on 5 March 2019 published Report on Latvia (fifth monitoring cycle). Non-governmental organisations, minority representatives and Ombudsman of the Republic of Latvia indicated to ECRI that victims of hate speech do not often report incidents to the police due to lack of trust in the willingness or ability of the law enforcement agencies to investigate these cases effectively.

ECRI recommends, as a matter of priority, that the authorities establish a unit within the State Police tasked with reaching out to vulnerable groups in order to increase trust in the police and address the problem of under-reporting of hate crimes.

In 2012, the ECRI pointed out that penalties for racist violence (with a few exceptions, the imposition of custodial penalties) in Latvia are too lenient.

Therefore, the author offers his vision of the actual situation and how things have changed since the fourth ECRI Report on Latvia.

Keywords: hate crime, hate speech, triggering national, ethnic, racial, religious or social hatred.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Konvencija par jebkuras rasu diskriminācijas izskaušanu: starptautisks dokuments. *Apvienoto Nāciju Organizācija*. Iegūts no: <http://www.mfa.gov.lv/ministrija/latvijas-parstavis-starptautiskajas-cilvektiesibu-institucijas/latvijas-republikas-nacionalie-zinojumi-par-starptautisko-konvenciju-izpildi/ano-1965-gada-konvencija-par-jebkuras-rasu-diskriminācijas-izskausanu/ano-1965-gada-konvencija-par-jebkuras-rasu-diskriminācijas-izskausanu> [sk. 23.04.2019.].
2. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums: stājās spēkā: 01.04.1999. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200(1260/1261), 08.07.1998.

Tiesu prakse

3. Naida runa un vārda brīvība. Tiesu prakse krimināllietās par Krimināllikuma 74.¹, 78., 150. pantu. 2012. gada oktobris – 2018. gada maijs. *Latvijas Republikas Augstākā tiesa*. Iegūts no: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2018/Naida_runa_un_varda_briviba_Apkopojums_2018_22_10_2018.doc [sk. 27.04.2019.].
4. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2013. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 11840005812.
5. Talsu rajona tiesas 2018. gada 10. janvāra spriedums lietā Nr. 11380026317.
6. Tukuma rajona tiesas 2017. gada 15. februāra spriedums lietā Nr. 11390001416.

Literatūra

7. Baumanis, J. 2016. Naida interpretācija krimināltiesībās jeb kvantu kriminoloģija. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*. 4, 12–17.
8. Concluding observations on the combined sixth to twelfth periodic reports of Latvia. *The Committee on the Elimination of Racial Discrimination*. 2018. Iegūts no: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/LVA/CERD_C_LVA_CO_6-12_32235_E.pdf [sk. 23.04.2019.].
9. Dzelme, I. 2008. *Naida noziegumu psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.
10. ECRI Report on Latvia (Fifth monitoring cycle). *The European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe*. Iegūts no: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-latvia/1680934a9f> [sk. 23.04.2019.].
11. Eiropas Komisijas pret rasismu un neiecietību ziņojums par Latviju (ceturtais posms). *The European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe*. Iegūts no: <https://rm.coe.int/fourt-report-on-latvia-latvian-translation-/16808b58b8> [sk. 25.04.2019.].
12. *Hate Crime Laws: A Practical Guide*. Warsaw: Organization on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009.

13. *Hate Crime Statistics Act*. Washington: U.S. Congress, House Committee on the Judiciary, Subcommittee on Criminal Justice, 1985.
14. *Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses*. Annual Report for 2007. Warsaw: Organisation on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2008.
15. Iganski, P. 2008. *Hate Crime and the City*. Bristol: Policy Press.
16. Kamenska, A., Treļš, Ē. 2017. *Naida noziegumi: prakse un problēmas*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.
17. Ķinis, U. 2015. *Kibernoziedzība, kibernoziegumi un jurisdikcija*. Rīga: Jumava.
18. Krastiņš, U. 2000. *Noziedzīgs nodarījums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
19. Krastiņš, U., Liholaja, V. 2018. *Krimināllikuma komentāri*. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
20. Krastiņš, U., Liholaja, V., Hamkova, D. 2016. *Krimināllikuma komentāri*. Otrā daļa. Rīga: Tiesu nama aģentūra.
21. Kriminālā statistika. *Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs*. Iegūts no: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> [sk. 25.04.2019.].
22. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: Zinātne, 1973.
23. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 5. sēj. Rīga: Zinātne, 1984.
24. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6. sēj., 2. daļa. Rīga: Zinātne, 1987.
25. Naida runas un naida noziegumu atpazīšanas un izmeklēšanas prakses problēmaspekti Latvijā. *Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs*. 2016. Iegūts no: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/publikacijas/naida_noziegumu_un_naida_runas_izmeklesana_lv_2016_1496214733.pdf [sk. 25.04.2019.].
26. Perry, B. 2001. *In the name of hate: Understanding hate crimes*. New York: Routledge.
27. Recommendation No. R (97)20 of the Committee of Ministers to Member States on “Hate Speech”. *Council of Europe*. Iegūts no: <https://rm.coe.int/1680505d5b> [sk. 26.04.2019.].
28. Treļš, Ē. 2017. Kriminālatbildība par reliģiskā naida vai nesaticības izraisīšanu. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls *Socrates*. 1(7), 9–19.
29. Treļš, Ē. 2016. Teksta juridiskās ekspertīzes īpašības lietās par naida izraisīšanu. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls *Socrates*. 1(4), 46–56.
30. Treļš, Ē. 2012. *Valsts policijas darbs daudznacionālajā sabiedrībā. Zinātniskā monogrāfija*. Rīga: P&K.
31. Vadlīnijas “naida noziegumu” identifikācijai un izmeklēšanai: Valsts policijas 2017. gada 4. augusta pavēle Nr. 3487. *Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Valsts policija*. Iegūts no: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/vadlin_naida_noziegumi_02.08.doc [sk. 25.04.2019.].
32. Vilks, I. 2008. *Zinātniskā ētika jeb Domājošā cilvēka ceļš*. Rīga: Mācību grāmata.